

Управління культури і туризму Запорізької облдержадміністрації

Обласна бібліотека для юнацтва

Легенди і правда про Мазепу

Історичний портрет: сценарій

ЗАПОРІЖЖЯ 2007

Звучить фрагмент з «Космічної опери» Дідьє Маруані,
представлені ілюстрації портретів Івана Мазепи.

Ведучий 1. «Здесь и Мазепа. Древний дуб,
Как сам он стар, суров и груб».

Якому письменнику належать ці слова?

(Дж. Байрон, поема «Мазепа»)

Цілком автентичного портрету Мазепи ми не маємо, бо з того самого часу, як Петро I віддав його ім'я анафемі, незжально знищувалося все, що було пов'язано з Мазепою.

«Був середнього зросту, худощавий, тримався просто, як двадцятилітній молодець; ходив певно і рівно; рухи мав здержливі, але природні; гнучкі, але гармонійні». (Б. Лепкий «Мотря»).

В невиданих паперах Вольтера є замітка якогось старшини, мабуть, шведа, свідка першого побачення Мазепи з Карлом. «Мазепа був вельми негарний на обличчя. Але ваші очі полоняли його білі руки, тонкі, повні грації, та його горда голова з білими буклями, довгі обвислі вуса, а понад усім цим величність, почуття гідності і суворість, яку злагіднювала елеганція». Шведський дослідник Альфред Єнсен на підставі свідчень очевидців припускає, що Мазепа був людиною непересічної зовнішності і гарної постави, стрункий, з блискучими очима та серйозним виразом обличчя, хоча ми знаємо, що за добрих радісних часів він умів бути чудовим співрозмовником та веселуном.

Ведучий 2. «Коня сюда! – Ведут коня
Нет благородней скакуна!
Ремнем я был к его спине
Прикручен, сложенным вдвойне;
Скакун отпущен вдруг, - и вот,
Неудержимей бурных вод,
Рванулись мы – вперед, вперед!»

Про яку пригоду йде мова в поемі Дж. Байрона?

(Звучить українська народна пісня «Заспіваймо пісню веселеньку про сусідку молоденьку», ілюстрація «Спіймали коня з прив'язаним Мазепою»).

Трапилася з Мазепою така оказія. Гарний на вроду парубок, вирощений при королівському дворі, добре освічений, Мазепа визначався ще й у Варшаві поміж молоддю і вражав не одне жіноче серце. То й не дивно, що молода сусідка його, пані Фальбовська, котра жила із своїм старим чоловіком, покохала хлопця. Вони часто бачились. Але хатня челядь виказала старому панові, що до

Його жінки їздить молодий сусіда. І якось пан вирішив провчити коханців. Невідомо, що було з панею, але Іванові дісталось. Зустрівши його в степу (а Мазепа їхав до коханої), челядь Фальбовського голого парубка прив'язала головою до хвоста коня. Тоді почали бахкати коневі над вухом і переляканий кінь стрілою помчав у степ з прив'язаним до нього Мазепою. А потім натрапив на вузьку стежку, що між тернами та шипшиною вела додому, і примчав бідолашного до своїх воріт.

Ведучий 1. *Чийм наступником став Іван Мазепа?*

(Івана Самойловича)

(Ілюстративний ряд: портрет гетьмана Івана Самойловича, „Український полковник часів Мазепи”, „Український козак часів гетьмана І.Мазепи”, „Град Батурин”; музичний супровід: Адамцевич „Запорозький марш”).

Коли військо українське і князя Голіцина вернулося з Криму і мало переходити річку Самару, Самойлович із козаками по містках, що були наведені через неї, як вони ще йшли в Крим, перейшов на другий бік, а тоді містки хтось підпалив і вони згоріли, а московському військові довелося ставити нові. Це загаяло його. Князя Голіцина така приключка украї розлютила, і він, перейшовши Самару, послав у Москву донос на гетьмана – винуватив його і за нещасний похід, і за степові пожежі, і за те, що спалені були містки. До свого доносу він додав ще й донос декого з української старшини, невдоволеної гетьманом. 20 липня гетьмана Самойловича закували в кайдани і одправили до Москви, а 25 призначено було нового гетьмана. Козацтво було прихильне до Мазепи, вважаючи на його ранішу службу, на те, що він знався в тогочасних справах, на те, що був добре освічений і відомий поміж козаками, його й настановили гетьманом замість Самойловича.

Ведучий 2. *Відгадайте назви творів, фрагменти з яких прозвучать далі, та їх авторів.*

„Что он не ведает святыни,
 Что он не помнит благостыни,
 Что он не любит ничего,
 Что кровь готов он лить как воду,
 Что презирает он свободу,
 Что нет отчизны для него”.

(О.Пушкін «Полтава»)

«Я певний був, що в мене більше снаги поставити Україну на власні ноги, ніж у кого другого на світі, і тому прийнявся за це діло. Воно важке,але я його не кину. А коли хто собі гадає, що в нього більше кебети, ніж у мене, нехай пробує, але я не вірю, і не дозволю». (Б. Лепкий «Мотря»)

Мазепа не був творцем великого спокою. І всі зусилля він спрямував на розбудову української держави, прагнучи зберегти принаймні її тогочасний статус. Але це було нелегко. Гетьман міг правити, лиш спираючись на підтримку царя, інакше годі було уникнути притаманному часові руїни внутрішньому опору, який виявлявся в доносах окремих старшин і в народних смутах. З часом Мазепі вдалося здобути цілковиту довіру царя, зосередивши в своїх руках всю повноту влади; він очолював автономну гетьманську державу, був головнокомандуючим, вищим суддею і адміністратором, рішення якого у формі „універсалів” мали силу законів.

Ведучий 1. Сильна автократична влада з суворою дисципліною задля вищих інтересів держави – така була думка Мазепа. Але кожна влада мусить спиратися на якусь соціальну верству. Три верстви було тоді в Україні: старшина, духовенство та селяни. Мазепа свідомо вибирає за базу своєї влади старшину, з якою хоче створити аристократичну верству. Поступово Мазепі вдалося створити цілий гурт прихильно наставлених до нього і відданих йому генеральних старшин і полковників. У спорі козаків зі старшиною, він стає на бік останніх.

Він вельми добре розуміє політичну долю духовенства в тодішній Україні, й не самою лиш його побожністю пояснюються всі його щедроти. За те духовенство робить гетьманові велику пропаганду, вихваляючи його особисто та його політику.

Який же був баланс внутрішньої політики Мазепа?

Селяни, для яких Мазепа завжди був, і справедливо, старшинським гетьманом і приятелем царя, в рішучу хвилю не підтримало Мазепу, не вважаючи на свою ненависть до московських порядників. Духовенство перше і найганебніше зрадило його. Навіть старшина, на яку нібито найбільше міг розраховувати гетьман, далеко не вся пішла за ним. Отже в цілості, внутрішня політика збанкрутувала, але ж деякі позитивні риси тут залишилися.

Мазепа політика все ж таки дала старшині ідеологічну основу національної аристократії, завдяки якій вона, хоч у вельми важких обставинах, ще 70 років відстоювала автономію краю, а навіть, перетворившись у російське дворянство, висунула пізніше з-поміж себе не одного діяча національного відродження. Ледве чи таке явище було можливе без 20-літнього гетьманування Мазепа.

Ведучий 2. Чому Мазепу довгі роки називали зрадником?

(Звучить фрагмент з «Космічної опери» Д. Маруані)

З усіх міст гетьманщини доходили відомості, скарги, нарікання на безправ'я, пограбування, знуцання царських воєначальників і солдатів над українським населенням.

Якщо раніше Мазепа, можливо, й сподівався, що зуміє скористатися своєю службою цареві і витягнути Україну з руїни, зміцнивши гетьманську владу, і сприяючи цим розвиткові науки та культури, підйому престижу України в Європі та досягненню незалежності, то згодом він дедалі більше усвідомлює нездійсненність цих прагнень.

На думку великого знавця мазепинської доби Ілька Борщака, гетьман «в дійсності мав амбіції зробити Україну незалежною і вибрав для цього момент найсприятливіший. Росія конала під ударами ворожих армій. Швеція тріумфувала. Польща була в агонії. Союз зі Швецією не являв жодної небезпеки для політичної свободи України.

Карл XII ставився до українського гетьмана з найвищим пієтетом, схилився перед ним і дав королівське слово, що не складе зброї, доки не забезпечить Україні незалежність».

Немає сумніву, Мазепа протягом 3-4 літ перед Полтавою робив можливе і неможливе, бо на одну карту було поставлено все, разом з власним життям, а який-будь відступ був відтятий. Розумовий розрахунок політика і дипломата був вірний: шансів на мілітарну перемогу поруч юного бога війни було багато.

Але всього того, що в Україні мало бути зроблено, Мазепа не зробив... Може, з тієї простої причини, що зроблення всього того – в умовах часу, обставин і людей – переважало сили однієї (і вже не молоді) людини, якій, правдоподібно, не вистачало так званого шостого почуття. І Полтава стала не як побічний вислід розумових розрахунків політика, а як непередбачене, чисто воєнне заскочення, трагічне і неунікне.

Ведучий 1. Незбагненим лишився перехід Мазепи до шведів для європейської історіографії XVII-XIX ст. Лише вітчизняні дослідники, почали тлумачити вчинки Мазепи тодішнім становищем в Україні.

Звичайно, Мазепа ревно співробітничав з російським царем, але разом з тим він залишався правителем країни з її особним державним життям, давніми політичними і культурними традиціями, власними народними звичаями, і з самого початку послідовно проводив власне українську політику, постійно пристосовуючись до російських вимог.

Рік у рік посилювався російський наступ на Україну. Вже стало звичаєм, що російська сторона розпоряджалась як хотіла воєнними і господарськими ресурсами гетьманату. Виступаючи проти подальших зв'язків з Росією, старшинство вимагало змінити курс української політики. Тож орієнтація на

шведів не була якоюсь особливою примхою Мазепи – цього прагнули провідні кола української нації.

Сама ідея переорієнтації на Швецію сприймалась в Україні цілком природно, бо ґрунтувалась вона на міцній історичній традиції союзу між засновником української козацької держави Богданом Хмельницьким і шведським королем Карлом десятим. Це виглядало як завершальна ланка в безконечно довгому ланцюзі боротьби за незалежність України.

Ведучий 2. «Богат и славен Кочубей,
Его луга необозримы;
Там табуны его коней
Пасутся вольны, нехранимы» (О.Пушкін «Полтава»)

Хто такий Кочубей? (Ілюстрація портрету судді Кочубея)

Василь Кочубей – генеральний суддя, близький до гетьмана чоловік. У 1708 році військовий суддя Кочубей з полковником Іскрою написали Петру I листа, в якому повідомили, що гетьман таємно зноситься зі шведським королем Карлом XII.

Ведучий 1. *Історія знає ім'я і дочки судді – Мотрі. З чим це пов'язано?
(Звучить народна пісня «Гаю, гаю, зелен розмаю»; ілюстрація портрету Мотрі Кочубеївни)*

«Он стар, он удручен годами,
Войной, заботами, трудами;
Но чувства в нем кипят и вновь,
Мазепа ведает любовь». (О.Пушкін «Полтава»)

Так, з ім'ям Мотрі Кочубеївни пов'язане кохання 60-річного гетьмана до 20-річної дівчини.

«Була вона інша, ніж усі дівчата і жінки, котрих він знав досі. Химерна, незаспокоєна, демонічна. Тіло було гарне гармонійною красою, а душа тягнула до себе загадками» (Б. Лепкий «Мотря»).

Нещаслива була доля того кохання з різних причин. Але, кохаючи, вони відчували себе по-іншому:

- « - І будемо жити, як подружжя, найщасливіше в світі.
- І будемо, як одна душа в двох тілах.
- Як бажання одне в двох серцях.
- Як сон один, що нараз двом людям сниться.
- Як мрія, що здійсниться...» (Б. Лепкий «Мотря»)

(Ілюстративний ряд: «Києво-Могилянська академія за часів І. Мазепи»,
«Церква Вознесіння у Переяславі, що збудував гетьман Мазепа у 1700р.»)

Ведучий 2. Чимало корисного зробив Іван Мазепа в галузі освіти та шкільництва. Саме йому завдячувала своїм розквітом Києво-Могилянська вища школа. За часів Мазепи вона стала духовним центром усієї України.

Гетьман дбав про освіту українського народу – підтримував школи. Рідко хто з українців на той час не вмів читати, навіть у селах! Мазепа бажав, щоб уся Україна стала культурною та просвіченою.

Знаючи про високу освіченість «малороссиян», Петро I розпочав свої «преобразования» саме від України. З України до Великої Росії вивозили тисячі вчених людей.

Мазепа будував кам'яні церкви й давав їм великі дари, щоб українські міста дорівнювали красою чужоземним. Мандрівники-іноземці захоплювалися красою архітектури міст Глухова, Кролевця, Батурина, а особливо Києва.

Завдяки Мазепиному меценатству в Україні буйно розквітло образотворче мистецтво. В архітектурі, малярстві, графіці – визначився своєрідний стиль – так зване мазепинське, або козацьке бароко.

Ведучий 1. Крім політики Іван Мазепа займався і письменством, оскільки був добре освіченою людиною.

Уривок з поезії „Псальма”.

Тепер правда лежить в долі,
А неправда в добрій волі;
Тепер любови ність і мало,
Бо на світі все зле стало.
Боже! Дай нам любов мати,
А ім'я твоє хвалити,
Доки ми на суді страшнім
Узримо світ твій прясний...

Уривок з думи, складеної гетьманом.

Жаль ся, Боже, України,
Що не в купі маєт сини!
Єден живе із погани,
Кличет: „Сюди, отамани!”
...Другий ляхом за грош служить,
По Вкраїні і не тужить...
...Третій Москві юж голдуєт
І ей вірно услугуєт.
...Возміте ся всі за руки,
Не допустіть гіркої муки
Матці своїй більш терпіти!
Нуте врагов, нуте бити!

(Починає звучати фрагмент з «Космічної опери» Д. Маруані)

Ведучий 2. (*На тлі музики*). Горе переможеним! Як добре, як доглибинно знав цю формулу Мазепа і яка ж пекельна іронія була в тім, що саме йому впав на вже старечі плечі той нелюдсько страшний тягар поразки.

Яка була ситуація на той час? Неокріпле, хитане повсякчас аж до основ своїх Московське государство, Москва, безперервних бунтів, палацових революцій.

Та було одначе щось страшніше і зловорожіше навіть за Петра. Це були демони історії тієї країни, яку Геродот називав Скитією, яку пізніш звали Роксоланією, потім – Руссю і Україною навперемін, а пізніш титулували Малою Росією.

Ведучий 1. (*Продовжує звучати музика*). Для Мазепа цей демон був аж надто добре знаний: це був демон руїни, це була просто доба руїни, доба, яку він від юнацьких літ своїх бачив, в літах мужеських переживав, в силі віку – був однією з дійових осіб, а у віці поважнім мав бути тієї доби великим ліквідатором.

Піднісши прапор революції свідомо і сформулювавши її програму, Мазепа відсунув кінець української автономії на 70 років і кинув назавжди в українські маси незалежницьку традицію, скроплену кров'ю. А зв'язавши свій задум з могутньою тоді Швецією, водночас ворогом і Москви, і Варшави, Мазепа кинув на цілий світ гасло, яке геніально сформулював Вольтер: «Україна завжди прагнула бути вільною».

Література:

1. Апанович О.М. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі.- К.: Либідь, 1993.- С.149-208.
2. Байрон Дж.Г. Мазепа: Пер. з англ./ Передмова Н.Ю. Жилуктенко.- Харків: Фоліо, 2005.- 477с.- (Б-ка світової літератури).
3. Борщак І. Мазепа – людина й історичний діяч // Важкий шлях: перша половина XVIII ст./ Упоряд. і автор передм. В.М.Горобець.- К.: Україна, 2002.- С.227-254.
4. Історія України в особах: IX-XVIII ст./ В.Замлинський (кер. авт. кол.).- К.: Україна, 1993.- С.327-338.
5. Лепкий Б. Мотря: Історична повість // Лепкий Б. Вибрані твори. Т.1.- Тернопіль: Збруч, 2004.- С.13-236.
6. Пушкин А.С. Полтава// Пушкин А.С. Поэмы / Вступит. стаття Э.Бабаева.- М.: Худож. лит., 1982.- С.199-253.
7. Раєнт О.П., Коляда І.А. Усі гетьмани України.- Харків: Фоліо, 2007.- С.266-296.- (Історичне досє).

Укладачі:

С.Ю. Чучко, В.В.Писанець

Відповідальна за випуск:

Т.В. Петренко